

Кучерява К. І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Сопіна**

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ АСИМЕТРІЇ В НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Асиметрія відіграє величезну роль у житті мови, однак має певні питання в аспекті теоретичного осмислення мовних фактів.

С. Карцевський був першим, хто у 1929 році у статті «Про асиметричний дуалізм мовного знака» скористався термінами «симетрія» та «асиметрія» стосовно мови. Він наголосив на характерному типі лінгвістичної асиметрії – багатозначності / синонімії мовних явищ, – що відбувається внаслідок розбіжностей плану вираження та плану змісту [4, с. 85–90]. Але якщо раніше застосування дефініції «асиметрія» до фактів мови могло здаватися метафорою, то розвиток мовознавства не тільки характеризується все більш широким використанням термінологічної пари «симетрія/асиметрія», а й усвідомленням цих категорій як відображення фундаментальних рис будови і функціонування мови.

Поняття симетрії у науці ХХ ст. виступає як один із найважливіших методологічних елементів дослідження та принципів побудови наукової теорії. Як вважає В. Вернадський, цей принцип «охопив і охоплює нові галузі сучасної науки» [2, с. 180].

Симетрія та асиметрія належать до фундаментальних принципів світобудови. Слід сказати про те, що симетрії в лінгвістиці приділялося значно більше уваги, вона певний час проголошувалась основним, якщо не єдиним принципом організації мови. Асиметрію, вперше помічену в мові ще давньогрецькими стоїками (Хрисиппом III ст. до н.е. у книзі «Про аномалію», Кратетом – у «Аномалістах у питаннях граматики»), розглядали значно менше. Наприклад, «Велика українська енциклопедія: словник» визначає асиметрію як «відсутність симетрії» і відсилає до симетрії [1, с. 10]. У «Вікіпедії» – відтворюється визначення зі словника Д. Ушакова [6]. Енциклопедія «Британіка» взагалі не містить словникової статті, присвяченої асиметрії.

Симетрія – це впорядкованість, регулярність, однаковість предметів та явищ об'єктивного світу. Це однопорядкове поняття з такими поняттями, як «закономірність», «збереження», «інваріантність». Симетрія є проявом стійкості, рівноваги у стані.

Асиметрія – протилежне поняття. Воно відбиває порушення впорядкованості, регулярності, різноманітності. В асиметрії проявляються порушення рівноваги та стійкості, пов'язані із застосуванням в організації

системи, складових частин цілого. Асиметрія – відсутність симетрії, дисгармонія (частин), дисгармонійність, неврівноваженість; дисиметрія, асиметричність [5, с. 12]. Асиметрія – відсутність чи порушення симетрії [3].

Поняття симетрії / асиметрії з поняття приватної науки перетворилося на одну із загальних категорій пізнання. Якщо простежити історію наукового поняття симетрії / асиметрії, то можна побачити, як з переходом його в нові галузі знання, змінювалося і поглиблювалося розуміння цієї категорії.

Власне поняття симетрії було вже знайоме мислителям античності, вперше воно саме як наукове поняття було розглянуто в ХІХ ст. на матеріалі кристалографії. Одним з найважливіших методологічних досягнень кристалографів у цій галузі було обчислення типів симетрії. Є. Федоров встановив, що це можливі співвідношення елементів симетрії у просторі зводяться до певної кількості груп [5, с. 211]. Якщо перенести цей підхід на мовний матеріал, то, безсумнівно, що лінгвісти, розвиваючи порівняльно-типологічні дослідження, виведуть кілька десятків чи сотень універсальних відповідностей, що визначають структуру явищ у мовах світу.

Перенесення ідеї симетрії до геометрії розкрило нові аспекти цього наукового поняття. Тут увага дослідників насамперед була звернена на збереження / незбереження симетричних відносин при деформаціях, зрушеннях структури, при відображенні однієї фігури в іншій (наприклад, перетворення квадрата в косокутний паралелограм та збереження при цьому симетричних відносин). Так виникла ідея геометричної симетрії – симетрії подібності фігур, створених внаслідок перетворення однієї на іншу. Якщо фігуру (наприклад, квадрат) відобразити у різних площинах, по-різному повернути, «транслявати», то створюються нові фігури, пов'язані з вихідними гомологічними відношеннями. Геометрична симетрія показує співвідношення двох різних об'єктів, виявляє ступінь незмінності їхніх ознак та співвідношень їх елементів.

Подальшим етапом у розвитку ідей симетрії було їх застосування до фізики. Фізика – наука про динамічні процеси, і тут ідея симетрії отримала динамічне тлумачення.

Отже, відношення симетрії та асиметрії тісно взаємопов'язані між собою. Симетрія в лінгвістиці проголошувалась основним, а, може, й єдиним принципом організації мови, а асиметрія – поняття не нове, але становить певні труднощі для теоретичного осмислення мовних фактів та потребує теоретичного осмислення цього поняття у мовознавстві.

Література

1. Велика українська енциклопедія: словник; гол. ред. В. М. Локтев, упор. А. М. Киридон. Київ: Енциклопедичне вид-тво, 2016. 592 с. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/22221/2018-12-17-velyka->

ukrainska-entsyklopediya-teper-dostupna-onlayn/ (дата звернення: 11.10.2022 р.).

2. Вернадский В. И. О научном мировоззрении. *На переломе: философские дискуссии 20-х годов, философия и мировоззрение*. Москва: Наука, 1990. С. 29–38.

3. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови. Кривий Ріг, 2002. 342 с.

4. Карцевский С. И. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака. *Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях*. Ч. 2. Москва: Наука, 1965. С. 34–45.

5. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). Харків, 2004. 192 с.

6. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка URL: <http://www.dict.t-mm.ru/ushakov> (дата звернення: 11.10.2022 р.).